

Förord

När nu Situne Dei ges ut för tredje året i den nya följd, kan det ses som ett uttryck för att tidskriften är här för att stanna. En vetenskaplig tidskrifts fortlevnad är emellertid beroende av det finns en pågående forskning. I så motto finns det gott hopp för framtiden. Sigtunaforskningen lever! Den här årgången var egentligen ämnad för ett helt annat innehåll, en redovisning av ett polskt-svenskt forskarseminarium "Border Breakers", som avhölls i Gröna ladan i Sigtuna i november 2007. Som det ofta är i sådana sammanhang har inte alla deltagare samma uppfattning om vad deadline innebär, att det inte bara är en första varning. Men som sagt Sigtunaforskningen lever, vilket framgår av de tre lite längre artiklar som fyller årets upplaga av Situne Dei. Jag vill samtidigt upprepa uppmaningen från förordet i Situne 2006, att redaktionen även välkomnar bidrag som inte direkt är Sigtunarelaterade, men väl till vad som övergripande kan kallas "sigtunatid". Redaktionen är inte heller främmande för bidrag som fördjupar sig i senare tider, men då ska de klart ha Sigtuna i huvudrollen.

Rune Edberg, som tillika är Situne Deis redaktionella alltiallo, bidrar i år med en artikel där han tar upp tolkningen av ortnamnet Sigtuna, tunaproblemet och fornborgar till ny granskning. Som läsaren säkert förstår finns det ett samband, som jag inte ska avslöja i förväg. I det sammanhanget har fornborgen Trollberget en roll. Genom den nya kringfarten Ragvaldsboleden har fornborgen, som en jättelik refug, så att säga kommit närmare staden. Samtidigt tror jag att de flesta Sigtunabor som svishar förbi i sina bilar inte har en susning om vilket mäktigt byggnadsverk man passerar. Förhoppningsvis kan Rune Edbergs artikel locka flera att hitta vägen dit.

Övriga två artiklar har runor som gemensam nämnare, men i övrigt representerar artiklarna vitt skilda forskningsfält, vilket visar att dagens runforskning har många strängar på sin lyra. Laila Kitzler Åhfeldt redovisar sin del av ett treårigt forskningsprojekt finansierat av Vetenskapsrådet. Projektets namn är *Lika men ändå olika: Runstenarna i och kring 1000-talets Sigtuna som en spegling av förhållandet*

stad och land. Laila Kitzler Åhfeldt har i sitt avhandlingsarbete (2002) revolutionerat synen på runstenarnas upphovsmän. Tidigare ansåg man att varje ristning var en mans verk – Fot, Öpir och andra mästare. Genom huggspårsanalyser med hjälp av laserscanner kunde hon visa att detta var en myt. I stället har ett par eller flera personer varit inblandade i arbetet med att skapa en runsten. Arbetet har varit uppdelat mellan ornamentikristare och runografer. De senare är de som är lättast att identifiera som individer och som i förekommande fall signerat stenarna. I artikeln belyses detta på ett klargörande sätt med exempel från Sigtuna och Sigtunabygden. Bland annat får vi veta att bakom den i trakten kända ristarsignaturen Torbjörn döljer sig en grupp om tre personer. Laila Kitzler Åhfeldt nöjer sig emellertid inte med att redovisa de rent tekniska analysresultaten utan tolkar dessa på ett sätt som ger helt nya infallsvinklar på det senvingatida samhället.

Från Sigtuna känner vi dag ett trettiotal runstenar, mer eller mindre kompletta eller bara som fragment. Eftersom det då och då dyker upp nya fynd, framförallt fragment, kan vi nog räkna med att runstenarna stod betydligt tätare på 1000-talet än idag. ”Världens runstenstätaste stad” är ett känt begrepp i turistsammanhang, vilket i och för sig inte är så märkvärdigt. Det var ju i dåtidens Uppland som det skandinaviska fenomenet att resa runstenar var som mest utbrett. Runstensristarperioden varade dock avsevärt längre här än på andra håll, vilket kan vara en del av förklaringen till mängden. Det utdragna och omfattande runstensresandet i Mälardalen ses idag av många forskare som ett krisfenomen. Den kristna medeltiden bultade på dörren, men det var trångt i portgången. Runstenarna var ett sätt

att erövra landskapet och att tala om vem som ägde jorden i en tid då ett närmast kollektivt ägande så sakta övergick i ett individuellt.

I Sigtuna finns emellertid ett annat material med runinskrifter, mindre känt men på sitt sätt mer unikt än runstenarna. Det handlar om mer än hundratalet runinskrifter på ben och föremål, som påträffats vid arkeologiska undersökningar i Sigtunas kulturlager. Inskrifterna är framförallt från 1000- och 1100-talen.

Helmer Gustavson, tidigare chef för Runverket, är just nu sysselsatt med att bearbeta och analysera hela materialet inför en kommande publicering av samtliga runinskrifter från Sigtuna. I *Situne Dei* 2007 presenterade Helmer Gustavson ett runristat s.k. syllabarium, ett slags språkinlärningsinstrument, av trä påträffat vid den stora utgrävningen kv. Professorn 1 1999–2000.

I årets upplaga av *Situne Dei* tar Helmer Gustavson upp ett annat unikt runfynd från samma utgrävning – en stämnyckel till en harpa. Båda fynden tillhör den del av den dåtida verkligheten som vi arkeologer sällan finner spår av i jorden – diktkonst, språk, musik och dans – vilket gör både föremålen och inskrifterna extra intressanta. I båda fallen kan man dessutom klart säga att runinskrifterna är en del av föremålet och dess funktion.

Ett av vikingatidens viktigaste instrument är lyran eller ”harpan” som den kallas i den isländska sagalitteraturen. I runinskrifterna på stämnyckelns fyra sidor omnämns också instrumentet som harpa. I artikeln diskuterar Helmer Gustavson ingående den språkliga innebörden av ordet harpa och vad för slags instrument de betecknade. Den senare frågan har inte något självklart svar, vilket även framgår av Styrbjörn Ber-

gelts forskning kring tidiga musikinstrument (2006). I sina slutord anför Gustavson att den runristade stämnyckeln ska ses som ett uttryck för de kulturella ambitionerna hos samhällets övre skikt i det dåtida Sigtuna. Det vill säga att harpor och harpospel hörde hemma i det vikingatida samhällets absoluta toppskikt, vid kungars och hövdingars hov.

Ett talande bevis för detta är ett tidigare föga uppmärksammat fynd av en vackert ornerad stämskruv till ett stränginstrument, troligtvis en lyra. Stämskruven ifråga, som är gjord av ben, påträffades vid utgrävningar i Tissø på västra Själland. Tissøboplatsen är den rikaste vikingatidsbosättning som överhuvudtaget grävts ut i Danmark och stämskruven påträffades i anslutning till den stora hövdingahallen (Jørgensen & Pedersen 1999:8ff).

Väl känt är däremot följande citat ur Olav (Haraldsson) den heliges saga. Handlingen utspelar sig vid Olof (Eriksson) skötkonungs hov i Uppsala och det är kungen som inbjuder lagmannen Edmund från Väster-Götland till ett gille. ”Därefter bars det in läckerheter och sedan kom det in gycklare med harpor och gigor och instrument och därefter bars det in drycker. Kungen var på mycket gott humör och hade inbjudit många duktiga män och han lade inte märke till

Edmund. Kungen drack hela dagen och sov natten därefter.” (Nordiska kungasagor 1992 II:123).

Hur musiken lät under vikingatid och tidig medeltid vet vi inte. Det har dock gjorts försök att rekonstruera musiken som den kunde ha låtit för tusen år sedan vid såväl kungars och stormäns hov som i något enklare sammanhang. Ett par exempel tillgängliga på CD är *Drømte mig en drøm* utgiven av den danska tidskriften *Skalk* (1996) och *Hör du harpan? Musikaliska strandhugg kring Östersjön med forntida instrument* av Styrbjörn Bergelt, utgiven i Sigtuna Museums förlag (2006).

Det är min förhoppning att Situne Deis läsare även i år ska finna tidskriften läsvärd och intressant.

Sigtuna den 9 december 2008

Sten Tesch

Bergelt, S. 2006. *Hör du harpan? Musikaliska strandhugg kring Östersjön med forntida instrument*. Sigtuna Museums skriftserie 13. (Bok och CD)

Jørgensen, L. & Pedersen, L. 1999. Vikingerne ved søen. *Skalk* 1999:1 s. 5–1

Kitzler Ähfeldt, 2002. *Work and Worship. Laser Scanner Analysis of Viking Age Rune Stones*. Stockholm. *Nordiska kungasagor* av Snorre Sturlusson II. 1992.

Wessberg, E. A. *Drømte mig en drøm*. *Skalk* 1996:2 s. 20–28. (Artikel och CD)